

Valdas SASNAUSKAS

Mokslas buvo sunkiai pasiekiamas

Mokslas lietuviams valstiečiams tuo metu buvo sunkiai pasiekiamas svajonė. Tik retas jų per didelį atkaklumą ir pasiaukojimą pasiekdavo Vilniaus universitetą. Tarp tų laimingųjų buvo ir žemaitis Jurgis Pabrėža, gimęs 1771 metų sausio 15 dieną Večių kaime, Lenkimų parapijoje, Skuodo valsčiuje, Kretingos apskrityje, smulkaus bajoro Jono Pabrėžos ir Rožės Baužinskaitės šeimoje. Iki penkiolikos metų vaikas gyveno tėviškėje ir, kaip pats vėliau mini, jau ten mėgęs sodinti ir prižiūrėti augalus, girdėjęs iš žmonių apie jų gydomąsias savybes.

Kretingos gimnaziją 1791 metais baigė aukso medaliu. Aukštojo mokslo siekiantiems jaunuoliams tuo metu buvo du keliai – gydytojo arba kunigo. J.Pabrėža buvo pasiryžęs studijuoti mediciną. 1792 metais jis įstojo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos (Vilniuje) Medicinos skyrių.

Domino botanikos ir medicinos mokslai

Pirmųjų biografinių žinių apie J.Pabrėžą pateikė Motiejus Valančius. Jis rašė, kad studijuodamas Vilniuje, J.Pabrėža neapsiribojo vien medicina, bet klausė, įvairių dalykų paskaitų: istorijos, anatomijos, botanikos, chemijos, fizikos, „prigimtų įstatymų“, teologijos ir „išguldymo rašto švento“. Bet daugiausia jį domino botanikos ir medicinos mokslai.

Žemaitijos liaudies gydytojas

(Apie J.Pabrėžą – kunigą, botaniką, mediką, rašytoją)

XVIII a. antroje pusėje pačioje Žemaitijos šiaurėje gimė Jurgis Pabrėža. Tai buvo gamtos mokslų mylėtojas, kūrė botanikos, medicinos ir geografijos veikalus. Daugelis jo kūrinių buvo skirti paprastiesiems žmonėms, mokantiems tik lietuviškai. Niekas nesiėmė jų leisti, nes to meto Lietuvos inteligentija daugiausia kalbėjo lenkiškai.

Jurgis Pabrėža buvo ne tik žymus botanikas, bet ir pirmas Lietuvos farmakognostas, nusipelnęs žemaičių liaudies gydytojas, gamtininkas.

Tačiau Vilniaus universiteto J.Pabrėža nebaigė. Mokėsi ten tik dvejus metus. 1794 metais prasidėjo T.Kosciuškos vadovaujamas sukilimas, kurio idėjos rado atgarsį ir Lietuvos Vyriausiojoje mokykloje. Sukilimui nepavykus, jo dalyviai ir šalininkai turėjo slapstytis nuo persekiojimų – arba bėgti į užsienį, arba pasitraukti į nuošalias vietas. Išvyko iš Vilniaus ir J.Pabrėža, kuris ryžosi net ir profesiją pakeisti.

Išventino į kunigus

Grįžęs į Žemaitiją, 1794 metų rugpjūčio 1 dieną norėjęs studijuoti mediciną J.Pabrėža netikėtai įstojo į Varnių kunigų seminariją. Po dvejų metų baigė seminariją ir buvo išventintas į kunigus. Kunigavo įvairiose Žemaitijos vietose: Šiluvoje, Raudėnuose, Tveruose, Plungėje, Kartenoje. Pramokęs Vilniuje medicinos J.Pabrėža, matydamas skaudžią medicinos pagalbos žemaičių valstiečiams stoką, ryžosi greta kunigo pareigų neoficialiai imtis ir gydytojo darbo. Taip pat ypatingą dėmesį skyrė vaistinių augalų tyrinėjimui ir jų panaudojimui gydymo reikalams.

Gamtos tyrinėtojo pašaukimas

Visas jo gyvenimas buvo skirtas gamtos tyrinėjimui. Savo mokslinio darbo tikslą J.Pabrėža nusakė taip: „*Po surinkimo įvairios augimių daugybės, pasiskaitydamas įvairiose tobulų raštininkų knygosė tų gi augimių sugadlyvumą, tad prie papuošimo daržų langų ir altorių [...] vien kartu minėdamas nekurių augimių vodijimus žmonių ir gyvulių sveikatai, dūmojau sau: oi, kaip tai būtų labai gerai, kad žemaičių*

ūkininkai pažintų bent įvaiskesnes augimes, o dar neabejotingai, ale tikrai! Tuokart galėtų sugadlyviausias prie kokio vartojimo dėl savęs rinkti ir ant reikalo kavoti, o vodijančių sergėtis.”

Tokių taikomosios botanikos tikslų siekdamas, pirmas ir ėmėsi kurti lietuvišką (žemaitišką) botaniką – rinko augalus, sudarė herbarus, apibūdino ir užrašinėjo augalus, sudarinėjo jų mokslinę terminiją. J.Pabrėža pats surinko ir moksliskai sutvarkė didžiulį Žemaitijos herbarą, rašė mokslinius veikalus. Jo gamtos mokslo veikalų lygis atitiko to meto aukštosios mokyklos gamtos mokslo tiriomojo ir dėstomojo darbo lygį.

Gydė neturtinguosius

Dirbdamas su žemaitišku užsispyrimu, J.Pabrėža ne tik įsigijo teorinių botanikos žinių, bet ir praktiškai išmoko augalus apibūdinti, atpažinti, sudarė augalų herbarą, aprašė jį ir mokė baudžiauninkus pažinti vaistinguosius augalus, aiškino, kuriomis ligomis sergant kokias vaistažoles naudoti. Savarankiškai bestudijuodamas gamtą, jis įgijo tiek teorinių ir praktinių žinių, kad parašė net botanikos veikalą.

Turėdamas tvirtą botaninių žinių pagrindą, J.Pabrėža jau ne tik patardavo, bet ir gydydavo žmones. Vadovaudamasis Krokuvos akademijos daktaro Simono Sirenijaus darbu, J.Pabrėža 1814 metais parengė veikalą „Kai kurių augalų gydantieji ypatumai, tų augalų panaudojimo įvairių ligų atvejais būdai, kunigo Jurgio Pabrėžos, Kartenos altaristos, parinkti iš Simono Sirenijaus, Krokuvos Akademijos daktaro veikalo, 1814 m. Kartenoje“. Kad J.Pabrė-

ža buvo jautrus paprastiems žmonėms, rodė jo įžanginis šio veikalo žodis: „Priimk, malonus skaitytojau, šį trumpą mano darbą, kuriame rasi paprasčiausius būdus, kaip reikia gelbėti sergančius neturtinguosius paprastomis priemonėmis – beveik visiems pažįstamomis vaistažolėmis“.

O tas „trumpas darbas“ – tai 246 smulkiai ranka rašyti puslapiai, kuriuose aprašyti 234 augalai. Šiame veikale J.Pabrėža aprašo Lietuvoje gausiai augančias ir vaistinėje lengvai gaunamas vaistažoles, vaistingųjų žaliavų savybes.

Augalams pats davė vardus

Tuo metu mokslinės botanikos terminologijos lietuvių kalboje nebuvo. Dėl to J.Pabrėžai nelengva buvo sudaryti žemaitiškus vaistingųjų augalų pavadinimus. Kai kuriems augalams bei jų žaliavoms pavadinimus yra davęs pats J.Pabrėža.

Rašydamas apie kiekvieną augalą atskirai, autorius nurodė, kokiomis savybėmis pasižymi minima vaistažolė, kokias ligas galima ja gydyti. Čia pat autorius pateikia receptus, vaisto pasigaminimo būdus iš aprašomos vaistažolės ar jos dalies. Nurodoma, kaip ruošiami vaistai specifinėms ligoms. Kartais tiksliai nurodoma, kiek vaistažolių reikia paimti ruošiant iš jų vaistus.

Tų laikų medicinos žinios J.Pabrėžos netenkino. Stebėdamas gydomus ligonius, jis pastebėjo, kad tuo metu rekomenduojamos vaistų dozės dažnai būdavo per didelės. Todėl jis rekomenduoja skirtingas dozes ir nurodo, kad jo veikale nurodytos dozės tinka 20-50 metų amžiaus asmenimis. Jaunesniems ir vyresniems asmenims dozės turi būti parenkamos pagal amžių.

Rašė žemaitiškai

J.Pabrėža nesitenkino vienu šiuo veikalu. Būdamas nepaprastai darbštus, jis daug skaitė, studijavo įvairius medicinos veikalus, darė iš jų išrašus, kai kurių autorių veikalus persirašė ištisus. Taip kaupė visus tais laikais vartojamus gydymo būdus. Savo darbus skyrė skurstantiems žmonėms. Kad jo darbai būtų suprantami, rašė žemaitiškai. Apie augalų gydomasias savybes J.Pabrėža rašė ranka ir platino žmonėms.

Ragino vaistus pasigaminti patiems

J.Pabrėža sekė naujausius medicinos veikalus, nagrinėjo receptus, į kurių sudėtį įeidavo chemikalų, jau pripažintų to meto medicinos. Atrodo, kad pats J.Pabrėža plačiai vartojo sierą nežams gydyti, blakėms

naikinti, salietrą karščiavimo atvejais ir kitus chemikalus.

Jis ragino žmones vaistus pasigaminti patiems. Rašė: „Vaistai iš vaistinės gauti yra geri, bet dar geresni namie pasigaminti“. Paruošė veikalėlį „Naminė vaistinė“, kurioje nurodomas paprastų vaistų rinkinys, aprašomos dažniau pasitaikančios ligos, pateikiami joms gydyti būdai ir vaistų receptai.

Tuo pačiu tikslu J.Pabrėža išvertė stambų Danieliaus Kruko, „materialisto iš Vroclovo“, kaip rašoma vertimo metrikoje, 1781 m. veikalą „Trumpa išbandymų medikamentų specifikacija“. Jame išvardinamos ligos ir nurodoma, kokių vaistų ir kaip vartoti susirgus. Šis veikalas maždaug atitiko farmakologijos vadovėlį.

Piešė augalus, priminė patarles

Pagal Kristupo Kliuko darbą, išleistą 1728 m., J.Pabrėža parašė veikalą „Žmonėms reikalingų augalų aprašymas“. Jame aprašomi daržuose auginami ir laisvai gamtoje augantys augalai. Tekste yra paties J.Pabrėžos ranka padaryti augalų brėžiniai. Veikalo pabaigoje nurodoma, kada rinkti vaistažoles, kaip jas džiovinti ir laikyti išdžiovintas. Kaip gaminti tinkūras, esencijas, spiritus, ekstraktus, pleistrus, aliejus, paruošti vonias, distiliuoti degtinę.

Gražiai autorius panaudoja patarles. Pavyzdžiui, prieš aprašydamas apetitą sužadinančius vaistus, įdeda tokią patarlę: „Apetito neturi tie, kurie ilgai miega, dažnai čierką gukšnoja, nuo darbelio bėga“. Kitoje vietoje autorius vėl pamoko: „Vaistai ir valgiai vienodai vertingi, bet per daug panaudoti sveikatai kenksmingi“.

J.Pabrėža buvo ne tik gydytojas praktikas, liaudies gydytojas, bet ir teoretikas. Ap-

rašydamas įvairias ligas, jų gydymo būdus ar žmogaus anatomiją, jis savo veikaluose pateikdavo žemaičių liaudies ar savo paties sukurtus medicinos terminus.

Kūrybinis palikimas

J.Pabrėža per savo gyvenimą parašė apie 50 įvairių gamtamokslinių ir kitokių kūrinių. Daug jų vienuolyne neprižiūrimi sunyko, žuvo dauguma herbarų. Jam gyvam esant nieko nebuvo išspausdinta. Tik vienas iš jo darbų – „Botanika, arba Tais-

Koplytėlė Kretingoje, kur palaidotas J.Pabrėža

lius Auguminis” („Augalų sistema“) – buvo išleistas po autoriaus mirties Amerikos lietuvių leidyklos „Dirva“ (1900 m.). Tame veikale duota augalų morfologija, K.Linėjaus augalų sistema bei lietuviškas ir lotyniškas augalų vardų žodynas.

1849 metų spalio mėn. 30 dieną J.Pabrėža mirė. Palaidotas senosiose Kretingos kapinėse.

Visas J.Pabrėžos veiklos variklis buvo meilė mokslui, paprastiems žmonėms ir gimtajam kraštui. Nors šiais metais sukako 230 metų nuo jo gimimo, tačiau tokiu kilniu gyvenimu J.Pabrėža išliko ligi šiol gyvas tų apylinkių, kur jis gyveno ir dirbo, žmonių atmintyje. Savo pagalba ligoniams pelnė žemaitijos liaudies gydytojo vardą.

LITERATŪRA:

1. „Jurgis Pabrėža (1771-1849)“. – Vilnius, 1972 m.
2. Gidžiūnas V., Regelis K., Ruktys J.Pabrėža Jurgis Ambraziejus. – Leid.: Lietuvių enciklopedija. T 21. – Bostonas, 1960 m.
3. Jablonskis J. „Lenkimų žemėj mokslo ažuolas išaugęs“. – „Mūsų žodis“ (Skuodas). – 1969 m. lapkričio 1 d.
4. Kanopka E. „Jurgis Pabrėža – garsus Žemaitijos gydytojas, įžymus gamtininkas, pirmasis Lietuvos farmakognostas“ // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Medicina, T 12. – 1970 m.
5. Kudaba Č. „Prisiminkime J.Pabrėžą“. „Tiesa“. – 1971 m. sausio 15 d.

Imion a Lmuydzkie triwjalne
ROSLIN
W tej liadze umiejzrazonych.

Agouna darza... .. 164	Bodyn...	172
Agoualy popkajdy... .. 163	Bokawica...	133
Ajes...	Bytkawicis...	71
Akiu zolie...		
157		
Aprintepis baltawis...		
221		
Apinis...	Cica medis...	172
202	Cyboly...	125
Asmenis...	Cyna wada...	32
147		
Atrebis...	Cyna wada wobykajdy...	170
96	Ciemowicz...	204
Awistis...	Ciemowicz miki jindawis...	206
151	Cic maks...	128
Auzza...	Cic wawoneli Tanka...	37
93		
	Deberita...	9
Bajzay...	20	
Bajors...	139	
Batada krawe mawis...	201	
Batada liekarstwy...	82	
Batb mielnawis...	55	
Begaly...	132	
Bernadins...	170	
Berdi...	213	
Bezdia zalywis...	218	
Bledingaly...	200	
Blyzy...	201	
	Begyna zolie...	25
	Bekins...	25
	Bemimaw batgawitwy...	184
	Bryzy zolie...	149
	Bryzy zolie...	175
	Brygnic...	166
	Brygnic...	239
	Brygnic...	33